

Mohol ujst' a zachrániť sa. Ale to by nebol Beňovský

Verím, že na Madagaskare raz objavíme jeho hrob, hovorí obdivovateľ Mórica Beňovského

Móríc Beňovský, rodák z Vrbového pri Piešťanoch a suchozemec, sa v 18. storočí plavil na lodiach po celom svete. „Jeho kľúčovou vlastnosťou bola nezlomná vôľa,“ tvrdí o azda najslávnejšom slovenskom cestovateľovi jeho obdivovateľ VLADIMÍR DUDLÁK, riaditeľ Občianskeho združenia Mórica Beňovského.

Takým dobrodružným životom, aký mal Móríc Beňovský, sa nemôže pochváliť azda žiadny slovenský rodák. Predurčili ho na to jeho povahové vlastnosti, výnimočné schopnosti alebo mu viackrát prišlo šťastie?

Beňovského putovanie si vynútili nepriaznivé okolnosti, v ktorých sa ocitol. Či to bol spor s nevlastnými švagrami o dedičný majetok, pre ktorý opustil Uhorsko, alebo nezdar Barskej konfederácie, v ktorej Beňovský bojoval na strane Poliakov proti Rusom a padol do zajatia. To, že Beňovský vedel prekonať toľké úskalia a situácie, ktoré boli pre väčšinu smrteľníkov okolo neho konečnou stanicou, bola kombinácia jeho povahových vlastností a zručností, ktoré ovládal. Okrem rodnej slovenčiny komunikoval po latinsky, francúzsky, maďarsky, poľsky aj rusky (neskôr aj malgašsky).

Mal prirodzené vodcovské schopnosti. Vedel presvedčiť okolie a strhnúť ľudí na svoju stranu. Jeho kľúčovou povahovou vlastnosťou bola nezlomná vôľa. Samozrejme mal aj šťastie, aj na ľudí okolo seba. Mal veľmi rezistentné telo i ducha, ktoré zvládli ťažké, strádanie, dlhé plavby aj tropickú klimu na Madagaskare. Šťastie ho zradilo pri prestrelke s francúzskym komandom na východnom myse Madagaskaru, kde padol. Keby sa dal na útek, mohol si zachrániť život, ale to by nebol Beňovský, keby nevzdoroval mnohopočetnej presile.

Po páde do ruského zajatia putoval do vyhnanstva na Kamčatku. Jeho prvá dlhá púť teda viedla cez celé Rusko. Ako z neho unikol?

Beňovský unikol z viacerých väzení. Pred žalobou nevlastných švagrov na stoličnom súde v Nitre utiekol za hranice Uhorska na Spiš. Tam sa dostal do väzenia na Starolubovnianskom hrade, lebo verboval vojakov na stranu konfederátov proti poľskému kráľovi. Odtiaľ utiekol, údajne za pomoci manželky Zuzany, ktorá vtedy bola v druhom stave. Keď pri boji proti Rusom padol do zajatia, väznili ho v Kazani, odtiaľ ušiel do Petrohradu. Tam ho však opäť chytili a poslali cez celé Rusko na doživotné vyhnanstvo na Kamčatku. Už počas cesty rozmýšľal nad stratégiou, ako sa odtiaľ dostať. Na Kamčatke strávil iba niekoľko mesiacov. Presvedčil vyhnancov, Rusov i Poliakov, postavil sa na ich čelo a úspešne uskutočnil útek na ruskej lodi Sv. Peter a Pavol. V čase sprisahania mal Beňovský len 24 rokov.

Po úteku z ruského vyhnanstva vstúpil do francúzskych služieb. Čím zapôsobil na kráľa Ľudovita

XV., že ho vymenoval za svojho zástupcu na ostrove Madagaskar?

Kľúčovým momentom v Beňovského kariére bol úspešný útek z Kamčatky a nebezpečná plavba v neprebádaných vodách severného Pacifiku. Napriek tomu, že Beňovského námorné skúsenosti, ako mladého šlachťaca zo strednej Európy, boli obmedzené len na plavbu cez Ochotské more, jeho vnútorná odolnosť, schopnosť adaptácie i prirodzená autorita dotiahli riskantnú misiu až do čínskej provincie Makao. Tento historický námorný počín je dodnes zaznamenaný v čínskych, ruských i japonských archívoch ako jediný úspešný únik z kamčatského vyhnanstva, po ktorom Rusi nariadili opatrenia, aby sa takáto blamáž už neopakovala. Beňovský bol bohatý, lebo speňažil ruskú loď a cenné kožušiny, ktoré priniesli z aleutských ostrovov. Ovládal francúzštinu a na svoj vek mal neuveriteľné skúsenosti. O Beňovského v Makau prejavili záujem viaceré koloniálne mocnosti. On sa rozhodol vstúpiť do francúzskych služieb. Beňovského chýr predbehol jeho plavbu do Európy, a tak do Paríža bola v druhom stave. Keď pri boji proti Rusom padol do zajatia, väznili ho v Kazani, odtiaľ ušiel do Petrohradu. Tam ho však opäť chytili a poslali cez celé Rusko na doživotné vyhnanstvo na Kamčatku. Už počas cesty rozmýšľal nad stratégiou, ako sa odtiaľ dostať. Na Kamčatke strávil iba niekoľko mesiacov. Presvedčil vyhnancov, Rusov i Poliakov, postavil sa na ich čelo a úspešne uskutočnil útek na ruskej lodi Sv. Peter a Pavol. V čase sprisahania mal Beňovský len 24 rokov.

V Paríži sa zoznámil s americkým diplomatom Benjaminom Franklinom a neskôr podnikol niekoľko ciest do Ameriky. Ako vyzerala jeho americká anabáza? Niektoré činy pripisované Mórícovi mal na skutočnosť podľa niektorých bádateľov na svedomí jeho brat František.

Historik Patrik Kunec v historické rešerši dokazuje, že v rokoch 1779 – 1780 prišiel do USA aj s odporúčacím listom Beňovského brat František Se-

Beňovský nadobudol presvedčenie, že jeho cesta je usadiť sa niekde na exotickom ostrove.

rafin. Niektorí bádatelia chybne tvrdili, že tím Beňovským bol Móríc. Ten však v tom čase pôsobil v Beckovskej Vieske a mal aktivity na cisárskom dvore vo Viedni. S Benjaminom Franklinom, americkým veľvyslancom v Paríži, sa Beňovský zoznámil po návrate z Madagaskaru v roku 1777. Napriek výraznému vekovému rozdielu sa stali osobnými priateľmi, v Paríži hrali výšah a vzájomne sa inšpirovali.

Značnú časť života prežil Beňovský ako vojak – v Poľsku, v Amerike i v rakušskej armáde vo vojne proti Prusku. Čo sa vie o jeho vojenských schopnostiach?

Vojenstvo bolo jednou z jeho profesií. Je pravda, že manipuláciou s vlastným rokom narodenia sa Beňovský snažil pripísať si aj vojenskú účasť v sedemročnej vojne, čo je veľmi nepravdepodobné. Ale jeho vojenská účasť v Poľsku, v službách Francúzska, snaha o vstup do americkej armády i účasť vo vojne o bavorské dedičstvo na strane Rakúska sú nespochybniteľné. Asi najväčšej pocty sa dočkal vo francúzskych službách, kde mu Ľudovít XV. udelil hodnosť plukovníka a Ľudovít XVI. ho povýšil na hodnosť

brigadiera, čiže poľného generála. Paradoxne, ako francúzsky generál padol francúzskou guľkou.

Jeho osudom sa stal Madagaskar. O význame tohto ostrova sa snažil presvedčiť Francúzov, Britov, Američanov, ale aj Máriu Teréziu. Čím očaril Beňovského ostrov v Indickom oceáne?

Beňovský sa aj po úteku z Kamčatky stále cítil ako vyhnanec Európy. Počas plavby po ostrovoch mal viackrát kontakt s domorodcami a nadobudol presvedčenie, že jeho cesta je usadiť sa niekde na exotickom ostrove a spolu s domorodcami budovať svet na iných princípoch, ako sú tie v Európe. Beňovský vo svojej knihe takto píše o ľuďoch na jednom ostrove v Tichomori: „Pre ich úprimnosť budem vždy ľutovať, že som sa nemohol usadiť na tomto mieste, kde sa ešte neduhý a zlomyseľnosť Európanov nestihli zakoreniť a kde je vláda založená len na zásadách ľudskosti.“ Takúto príležitosť dostal od francúzskeho kráľa na Madagaskare.

Na Madagaskare sa stal uznávaným lídrom. Ako sa mu podarilo získať priazeň domorodcov?

Svetobežník Móríc Beňovský

- 1. Zo Spiša do Poľska**
Svojou prchkosťou si Beňovský vedel rýchlo nariobiť nepriateľov a z monarchie, kde boli naňho uvalené žaloby, zutekal na Spiš, ktorý v tom čase v rámci „zálohu“ patril k Poľsku. Tam sa pridá na stranu barskej konfederácie, ktorá bojovala za slobodu Poľska proti proruský orientovanému poľskému kráľovi. Raného Beňovského sa ujala rodina Hönschovcov. Začiatkom roku 1768 sa oženil s ich dcérou Zuzanou. Opäť sa však zapojil do bojov a ako špióna ho uväznili na hrade Stará Lubovňa.
- 2. Vyhnaný na Kamčatku**
Po úteku sa Beňovský opäť zapojil do bojov, pre protiruské aktivity ho poslali do vyhnanstva na Kamčatku. Púť tam mu trvala celý rok.
- 3. Plavba po severnom Pacifiku**
Beňovský na Kamčatke dokázal zjednotiť väzňov a podnietiť vzburu, ukradli loď Sv. Peter a Pavol, plavili sa v severnom Pacifiku a preskúmali západné pobrežie Aljašky. Neskôr sa dostali do čínskeho Macaa.
- 4. Návrat do Francúzska**
S povestou odvážneho moreplavca sa Beňovský triumfálne vracia do Francúzska, kde dostáva poverenie od Ľudovíta XV. na cestu na Madagaskar.
- 5. Kráľ Madagaskaru**
Tu si ho miestni králi zvolili za „kráľa kráľov“ čiže im nadradeného. Beňovský vrátil tamajšími ľuďmi zanechal spomienku ako významný človek, ktorý staval cesty, prístav a podporoval obchod.
- 6. S Franklinom v Paríži**
Po návrate do Európy mal Beňovský obrovské množstvo plánov a aktivít. Vo Francúzsku sa dostal do kontaktu s Benjaminom Franklinom, ktorý bol vyslancom Spojených štátov v Paríži a chcel napríklad zorganizovať légiiu, ktorá by sa pridala k boju amerických kolónií za nezávislosť. Franklin napísal Beňovskému pre prezidenta Washingtona aj srdečný odporúčajúci list.
- 7. Americká revolúcia**
Beňovský sa krátko zúčastnil aj na americkej revolúcii. Stále sa však túžil vrátiť na Madagaskar, skúsil získať vyslanie tak z Ameriky, ako aj z Francúzska či z Rakúska. Nakoniec sa mu podarilo vyraziť z Baltimoru ako spoločníkovi anglických a amerických obchodníkov.
- 8. Posledný boj**
Po návrate na Madagaskar Beňovský už ako veľkokráľ zakázal obchod s otrokmi na ostrove, čím si pohneval francúzskych otrokárov, ktorí nahuckali guvernéra, aby dal Beňovského zlikvidovať.

SPRACOVALA ZUZANA ULČIANSKA FOTO – FOTOLIA, GRAF – SME

Na Madagaskare ste boli viackrát, o Beňovskom ste tu nakrúcali aj dokumentárny film. Čo na ostrove pripomína rodák z Vrbového dnes?

Na Madagaskare sú až štyri mestá – Antananarivo, Antsirabe, Antsirana a Antalaha, ktoré majú po Beňovskom pomenované ulice resp. námestie. V Antalaha je Beňovského monument, ktorý tam v januári 2012 odhalil Stanislav Machovčák. Okrem maďarského monumentu na kopci Anblangisay je v dedine Ambodirafina na východnom myse slovenská pamätná tabuľa, ktorú tam odhalila naša Expedícia Masoala v roku 2016.

Okrem Slovákov sa k Beňovskému hrdlo hlásia aj Poliáci a Maďari. Niektorí až príliš vehementne. Napríklad pomník pri jeho pomyselnom hrobe na kopci Anblangisay na Madagaskare má svoju samostatnú históriu.

Prvý pamätník z dreva tam postavil Zsolt Cséke z Debrecínu v roku 1988. Drevený stĺp tam stál len niekoľko dní, domorodci ho vyvalili a začali pod ním hľadať poklad. V roku 1995 prišiel Cséke na východný mys opäť a postavil tam betónový pamätník, na ktorom umiestnil dve maďarské tabule. Pamätník v džungli postupne chátral a v priebehu pätnástich rokov zmizla z neho farba aj obe tabule. Vo februári 2010 prišla slovenská expedícia z Piešťan a Vrbového a pripievala na monument slovenskú tabuľku. O necelý mesiac tam prišiel Cséke, slovenskú tabuľu odstránil a svoj monument opätovne vynovil v maďarských farbách s dvoma maďarskými tabuľami. O ďalší mesiac sme prišli my v rámci mojej prvej výpravy na Madagaskar a bolo nám pri tom vynovenom maďarskom pamätníku smutno. Dva

tyždne po nás prišli Poliáci, na Csékeho pomník pripievali poľskú tabuľku a do betónu vložili prinesený kameň ako poľské srdce. Tento tretí Csékeho monument vydržal len do roku 2013, keď ho domáci vyvalili opäť, rozdrvili a začali pod ním kopat jamu. Tá je v súčasnosti hlboká už štrnásť metrov. Ale Cséke sa nevzdal. Keď sa dopočul, že jeho monument opätovne zlikvidovali, vrátil sa na východný mys a v máji 2017 tam postavil svoj štvrtý monument. Umiestnil ho tri metre od hlbokej jamy, takže dnes tam je jama aj maďarský monument, pokiaľ ho domáci zasa nevyvalili...

Ako pokračuje na Madagaskare hľadanie miesta posledného odpočinku a pozostatkov známeho cestovateľa?

Hľadaniu Beňovského pozostatkov boli venované najmä naše štyri expedície v rokoch 2012 – 2013. Použili sme vtedy všetky dostupné informácie zdroje i bádateľské technológie, ktoré sme dokázali dostať na východný mys Madagaskaru. Lokalita, kde Beňovský padol, je naozaj veľmi odľahlé a ťažko dostupné miesto. Tým, že sme sa na Madagaskar vracali na to isté miesto a kopali sme v zemi, spôsobili sme v dedine Ambodirafina doslova zlatú horičku. Domorodci neverili, že sa stále vraciame iba pre kostrové pozostatky. Sú presvedčení, že ak je niekde pochovaný kráľ, tak pri ňom musí byť ukrytý aj poklad. Od roku 2014 som prestal „kopat“ a radšej čakám na vhodnú geofyzikálnu technológiu, ktorá by zo vzduchu, napríklad z dronu, dokázala rozpoznať, kde bol v zemi hrob. Vývoj ide rýchlo dopredu a ja verím, že taká technológia už existuje alebo sa čoskoro objaví.

Boris Vanya © SME

Nezastavil ju ani zákaz Baretová ako prvá žena oboplávala Zem

Francúzsko sa v 18. storočí snažilo expandovať, rozšíriť svoju ekonomiku. Vláda financovala desiatky expedícií. Odborníci skúmali územia po celom svete a hľadali ziskové komodity

Ženy sa na týchto objavných výpravách nepodieľali. Až na jednu výnimku. Jeanne Baretová nezastavila ani kráľovskú vyhlášku.

Očarili ju rastliny

Narodila sa v roku 1740 v chudobnej rodine. Vyrostala na francúzskom vidieku v dedine La Commele, v údolí rieky Loire. Ako dieťa sa i bez vzdelania zaujímal o bylinky. Na poliach sa naučila rozoznávať rastliny a využívať ich aj na liečenie chorôb.

Na začiatku šesťdesiatych rokov sa stala gazdinou a zdravotnou sestrou známeho botanika Philliberta Commersona, ktorý sa presťahoval do blízosti jej rodného mesta.

Ich vzťah prerástol do milostného pomeru. Po smrti Commersonovej manželky v roku 1762 sa pár presťahoval do Paríža. Baretová aj naďalej pôsobila v službách botanika a počas tohto obdobia používala meno Jeanne de Bonnefoy.

Tri roky po príchode do Paríža slávny prieskumník Louis Antoine de Bougainville pozval Commersona, aby sa stal súčasťou veľkej francúzskej vedeckej expedície, ktorá sa mala plaviť okolo sveta.

Baretová mala Commersonovou pomocníčkou, ale kráľovská vyhláška zakazovala ženám cestovať na lodiach francúzskeho námorníctva.

Ministerstvo námorníctva oceňilo jej služby penziou vo výške 200 livrov.

Zomrela v roku 1807 vo veku 67 rokov. Dlhé roky kolovali o nej legendy i vyfabrikované informácie. Prvá biografia v anglickom jazyku vznikla až v roku 2002 od autora Johna Dunmora.

Takmer 250 rokov po tom, ako sa Jeanne Baretová stala prvou ženou, ktorá oboplávala zem, vedci pomenovali na jej počesť nový druh rastliny.

Na palubu ako muž

Dvojica problém vyriešila sprisahanim. Baretová sa objavila v prístave prezečlená za muža a ponúkla svoje služby. Commerson ju

Martina Janíková © SME FOTO – WIKIMEDIA

Scestovaná botanička. Jeanne Baretovej učarili rastliny.